

THUKYDID

et udvalg

Med indledning og noter
af Holger Friis Johansen

Akademisk Forlag

Krigerbegravelse i Athen - Epidemien

Den normale græske fremgangsmåde var at begrave faldne på stedet hvor de var faldet; den nedenfor beskrevne offentlige begravelsesform kendes kun fra Athen, og fra hvilket tidspunkt den stammer vides ikke. Ligene blev brændt på stedet hvor de enkelte var faldet; de brændte ben transporteredes dernæst til Athen og udstilledes, måske på torvet. Nedsættelsen af urnerne fandt sted på Kerameikos-gravpladsen tæt udenfor Dipylon-porten nordvest for byen.

II. 34. Samme vinter [431/30] foretog athenerne efter deres gamle lov offentlig begravelse af de første døde i denne krig. Ceremonien består i, at de afdødes brændte ben to dage i forvejen stilles til skue i et dertil rejst telt, og hver bringer deres døde de gaver de vil; når så benene bæres ud, kører der vogne med urner af cyprestræ, een urne for hver fyle, og hver døds ben ligger i hans egen fylers urne; der følger een tom bære med et klæde over med for de forsvundne, som ikke er blevet fundet da ligene skulde samles op. Hvem der vil, både borger og fremmed, deltager i udbæringen, og de kvindelige pårørende går med til graven og synger dødsklager. De døde bliver så sat på den offentlige plads, som ligger på det smukkeste sted i byens udkant, og hvor de der er faldet i krige altid bliver begravet, dog med undtagelse af dem der faldt ved Marathon: Deres dåd har athenerne anset for særlig heltemodig og derfor også lavet deres grav på stedet. Når graven er blevet tilkastet, har byen valgt en mand, der anses for ikke at mangle indsigt og nyder almindelig anerkendelse, til at holde en til lejligheden passende tale der priser de døde; derefter går følget bort. Sådan foregår begravelsen, og athenerne fulgte denne lov gennem hele krigen, hvert gang de fik anledning dertil. Den der var blevet valgt til at tale over disse første døde var da Perikles, Xanthippos' søn. Og da øjeblikket var inde, trådte han frem fra gravpladsen og op på en

høj tribune der var rejst, for at han kunde høres af så stor en del af de tilstedeværende som muligt, og holdt en tale af følgende indhold:

35. „De fleste af dem der før har talt her plejer at give den der har indføjjet bestemmelsen om denne tale i loven en hædrende omtale og fremhæve hvor smukt det er at der holdes denne begravelsestale over de faldne fra krigen. Jeg vilde nu synes det var nok, om man viste sin respekt i gerning for de mænd der har vist deres mod i gerning, med de offentlige ceremonier som I kan se finder sted også nu ved denne grav; og jeg synes ikke man skulde lade det afhænge af een mands bedre eller ringere talegaver om mange mænds heltemod fik en troværdig omtale. For det er svært at holde de rette mål, når man taler om et emne hvor man knapt nok har et fast grundlag for hvad tilhørerne vil mene er sandt. Den medvidende og sympatisk indstillede tilhører vil måske finde at det han føler og véd ikke kommer fuldt til udtryk, medens den uerfarne til tider vil finde at der bliver sagt for meget, i misundelse over de bedrifter han hører om som ligger over hans egne evner. Hædrende omtale af andre er nemlig kun acceptabel forsåvidt tilhøreren mener at han også selv vilde kunne udføre de bedrifter han hører om; hvad der overskrider denne grænse vækker misundelse og dermed også vantro. Men da de gamle har bifaldet denne fremgangsmåde, må også jeg følge loven og prøve så vidt muligt at ramme det som hver af jer føler og mener.

36. Jeg vil begynde med at tale om vore forfædre; det er ret mod dem og tillige billigt i et øjeblik som dette således at hædre deres minde. Vort land har jo altid været beboet af det samme folk, og indtil idag har slægtled efter slægtled kunnet give det videre som et frit land fordi de var ædle mænd. Ja, værd at prise er vore forfædre, og endnu værdigere vore fædre, som foruden hvad de overtog ikke uden møje erhvervede det store rige vi nu har og efterlod det til vor generation sammen med det øvrige. Og vor egen generation, vi der nu er modne mænd, har øget riget på de fleste punkter og har gjort byen til uindskrænket herre over alt hvad den behøver både til krig og til fred. Den del af vor indsats som er øvet i de krige hvor de enkelte erobringer blev gjort, og de tilfælde hvor vi selv eller vore fædre energisk har slået barbariske eller hellenske fjenders angreb tilbage, vil jeg lade fare, da jeg ikke vil udbrede mig om ting som I véd i forvejen; men

hvilken livsform der er grundlaget for vor magt, hvilken statsform og hvilken måde at udøve borgerretten på der har dannet baggrunden for dens væxt, det vil jeg gerne forklare, før jeg priser disse døde. Jeg tror nemlig det er på sin plads at det bliver sagt ved denne lejlighed, og jeg tror også det er nyttigt at alle her, både borgere og fremmede, hører på det.

37. Den statsform vi har er ikke en efterligning af vore naboers love; nej, vor statsform er snarere selv et eksempel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få men hos flertallet; men medens lovene giver alle lige ret i private sager, er det vurderingen af hver enkelt borger og hans anseelse på et eller andet felt, en kvalitetsvurdering mere end en fordeling på skift, der bestemmer om han foretrækkes i offentlige hverv; ejheller danner fattigdom hos een der kan gøre byen gavn nogen hindring ved at holde hans gode kvaliteter skjult. Frihed hersker i vort offentlige liv, og skal der tales om at se skævt til hinandens daglige livsførelse, så vredes vi ikke på vor nabo hvis han følger sine lyster, og vi generer ikke hinanden med reaktioner der, selvom de ikke er af retslig art, dog virker sårende for øjet. Vor daglige omgang sker uden forargelse; men i vort offentlige liv er vi ikke lovbrydere, særlig fordi vi føler respekt, som vi viser ved at adlyde vor til enhver tid fungerende øvrighed og vore love, navnlig dem der er givet til beskyttelse for mennesker der lider uret og de uskrevne love der i den almindelige bevidsthed bringer skam over dem der bryder dem.

38. Desuden har vi også skaffet vore sind de rigeste muligheder for hvile efter al vor møje: Vi har jo da, som det er skik her, festkonkurrencer og festofre året igennem, og i privatlivet har vi smukke ting der giver os en daglig glæde som udsletter vore bekymringer. På grund af byens størrelse kommer alle mulige varer til os fra alle lande, og vi er sådan stillet at vi nyder godt af andre folks frembringelser som om de lige så meget var vore egne som de goder der produceres her.

39. Også i vor militære praxis adskiller vi os fra vore modstandere: For det første står vor by åben for alle, og vi forviser aldrig fremmede for at forhindre nogen i at høre eller se noget som nogle af vore fjender kan have nytte af at se når de kan få adgang dertil; vi stoler nemlig ikke så meget på intriger og list som på den dådkraft der udgår

og den Jeg ed, de, ve; for få sa- et ift, ner lde kal ske len ide nt- ser vn- og ver for ur- ng nd vi om re: m- re ler år

fra os selv. For det andet er der opdragelsen: *De* opnår deres mand- mod ved møjsommelig øvelse fra den tidligste ungdom; *vi* lever ubun- det, men møder dog de farer der svarer til vor styrke lige så godt. Man ser det af den omstændighed, at lakedaimonierne ikke gør indfald i vort land for sig selv men sammen med alle deres forbundsfæller, me- dens vi selv går til angreb mod omliggende lande og for det meste ikke har svært ved at sejre i kampe på fremmed jord mod folk der for- svarer deres eget. Vor samlede styrke har endnu ingen modstander mødt, fordi vi på samme tid både fører søkrig og sender athenske landtrop- per mange steder hen; når vore modstandere så et sted kommer i kamp med en del af vor styrke, viger de sig, hvis de vinder over nogle af os, af at de har drevet os alle væk, og hvis de taber, af at det er os alle de har lidt nederlag til. Ved at ville møde farerne med let sind hel- lere end med møjsommelig træning, modige ikke så meget under lo- vens tvang som af vor egen natur, får vi da den fordel, at vi ikke ta- ger forskud på prøvelser der hører fremtiden til, at vi, når vi møder dem, ikke viser mindre mod end de der lever i bestandigt slid, og at Athen er beundring værd på dette punkt.

40. Det er den også på andre: Vi er skønhedselskere, men økono- miske; vi er visdomselskere, men ikke forvante. Rigdom er for os et grundlag for dåd mere end et smykke for ord; fattigdom er ingen skam for den der vedstår den, men større skam for den der ikke flyr den ved dåd. De samme mennesker kan passe både hjemmet og byen, og hver i sit erhverv kan få fornøden indsigt i byens anliggender: Vi er jo de eneste der anser den der ikke tager del i det offentlige liv, ikke blot for uengageret, men for unyttig, og det er os selv der dels afgør dels gennemtænker problemerne på rette måde, i den overbevisning at ord ikke er skadelige for handling, men at det skadelige snarere be- står i ikke at lade sig belære i ord før man tager de nødvendige skridt i handling. Det er jo nemlig også noget ganske særligt for os, at vi for- ener den største dristighed med en gennemtænkt plan for vore fore- havender; andre folk derimod er dumdristige af uvidenhed eller ube- slutsomme af eftertanke. Og vil man dømmes retfærdigt, må man vel sige, at den største indre styrke findes hos dem der ganske klart er- kender både det frygtelige og det behagelige og på denne baggrund ik- ke viger tilbage for faren. – Og i vor opfattelse af hvad der er ædelt

står vi i modsætning til de fleste: Vi vinder ikke vore venner ved deres godgørenhed men ved vor egen. Den der har vist en anden en venlighed er en pålideligere ven, fordi han bevarer venligheden som et tilgodehavende gennem sin gode vilje overfor modtageren; skyldneren er en mindre aktiv ven, fordi han véd at han skal give den anden sin ædelhed, ikke som en venlighed men som afbetaling af skyld. Vi er de eneste som frygtløst hjælper andre, ikke beregnende efter vor nytte men tillidsfulde i vor frihed.

41. Alt i alt er vor by i sin hele art en lære for Hellas, og jeg tror også Athen er det sted hvor den enkelte borger, med fuld rådighed over sig selv, kan forene de fleste former for virksomhed og den alsidigste glæde ved livets skønhed i een person. Og at dette ikke er smukke ord til lejligheden mere end sande kendsgerninger, det viser just vor bys magt, som vi har erhvervet ved at være sådan som jeg har beskrevet. Den er nemlig den eneste i vor tid som er stærkere end sit ry, når den stilles på prøve, og den eneste hvis fjender ikke kan føle harme over lidelser påført dem af underlegne, og hvis undergivne ikke kan nære ringeagt mod et herredømme udøvet af uværdige. Vi har givet store beviser på vor magt og mangler så sandelig ikke vidner på den; derfor vil vi blive genstand for både nutidens og fremtidens beundring. Og vi har ingen brug for Homer til at lovsynge os eller for nogen anden til med sin kunst at give en stakket glæde, der kun bliver til en skade for éns indtryk af begivenhederne når det konfronteres med sandheden. Nej, ved vort eget vovemod har vi tvunget hav og land til at åbne sig for os overalt, og overalt har vi samtidig rejst evige monumenter over vore sejre og vore nederlag. Sådan er den by som disse mænd har kæmpet og er døde for, i det ædle forsæt ikke at miste den, og hver og een af dem der er tilbage har en naturlig pligt til villig at ofre sig for den.

42. Når jeg har talt så udførligt om vor by, var det da også for at påvise at kampen ikke gælder det samme for os som for dem der ikke har noget der svarer til det vi har, og samtidig for at underbygge min lovprisning af dem jeg nu taler over med indlysende beviser. Det vigtigste heraf *har* jeg sagt; thi den lovsang jeg har sunget til Athens pris har disse mænd og deres lige smykket med deres ædle dåd; og man vil næppe finde mange hellenere hvis gerninger, som deres, vejer or-

dene op. Og jeg mener at den skæbne disse mænd nu har lidt viser – enten som et første bevis eller som en sidste bekræftelse – at de ejede mands mod. For også de der ellers er ringere bør jo sætte mandsmod i kamp for fædrelandet forrest; således udsletter de ondt med godt og gør mere fælles gavn end egen skade. Men blandt disse mænd var der ingen der viste fejghed fordi han hellere vilde fortsætte rigdoms nydelse i fremtiden, ingen der udskød mødet med faren i fattigdoms håb, fordi han i fremtiden måske kunde fly den og blive rig; nej, mere end efter rigdom higede de efter hævn over deres modstandere, dette var for dem den skønneste måde at sætte livet i vove, og med livet som indsats vilde de tage hævn over fjenderne og afsked med rigdommen. Til håbet havde de overladt sejrens uvisse fremtid, i udførelsen af nuets synlige opgave fandt de det rettest at sætte deres lid til sig selv, og fordi de så deres frelse just i at værgе sig og lide hellere end at vige, skød de fra sig skam i andres ord og tog på sig dåd ved egen krop, og i et kort øjeblik, det højdepunkt skæbnen skænkede dem, skiltes de, ikke fra et liv i frygt men fra et i hæder.

43. Dette er disse mænds indsats, og den er deres by værdig. I der er tilbage må bede guderne om en tryggere lod, men ikke nøjes med mindre mod, når I bereder jert sind på at møde fjenden; thi I skal ikke blot i teorien betragte de gavnlige følger som man kunde tale i timevis om til jer, og som I véd lige så god besked om som jeg – om hvor meget godt der kommer af at forsvare sig mod sine fjender – I skal hellere i praxis daglig have for øje byens magt og blive dens elskere, og når dens storhed gør indtryk på jer, skal I tænke på at det var dristighed, pligterkendelse og ærekærhed i gerning der fyldte de mænd som vandt sig dette rige, og hændte det end at noget glippede for dem, ja så mente de sidst af alt de kunde unddrage Athen det mod de selv besad, og de gav det bort som deres skønneste gave til byen. I fællesskab gav de jo deres liv, og hver for sig fik de en lovtale der aldrig ældes og en grav med et stateligt minde – ikke så meget den grav de ligger i, nej, den der bevarer deres ry hos enhver der møder det, erindret til evig tid, både når ord og gerning byder sig. Thi mænd af ry har deres grav på hele jorden, og ikke blot indskrifter på mindestøtter i deres hjemland fortæller om dem, også i det fremmede lever hos hvert menneske et uskrevet minde, mere om deres sind end om deres dåd. De

skal være jeres idealer nu: Sæt lykke lig frihed, frihed lig mod, og sky ikke krigens farer. For de der ikke skal skåne deres liv er ikke først og fremmest dem der har et ondt liv og intet håb har om et godt, men dem der trues af et omslag i den modsatte retning i deres fremtidige liv, og hvis tilværelse bliver mest forandret hvis en ulykke rammer dem. For den forstandige er jo dog forandringen til et ondt liv, der kommer af forvænt slaphed, smerteligere end en umærkelig død, der kommer sammen med sjælsstyrke og fælles håb om sejr.

44. Derfor skal de ord jeg nu retter til dem af disse mænds forældre der er tilstede, heller ikke være en klage, men snarere en opmuntring. I véd jo at jeres liv er faldet i en tid fuld af urolige begivenheder; og den har haft en lykkelig lod, der som de nu får den smukkeste død, eller som I, den smukkeste sorg, og hvem et liv i lykke og en tilsvarende død er blevet tilmålt. Jeg véd godt at det er svært at få jer til at tro: Tit og ofte vil I blive mindet om jeres børn, når I ser andres lykke, som I også selv engang frydede jer ved; og man sørger ikke over de glæder der tages fra én uden at man har prøvet dem, men over det man mister efter at have været fortrolig med det. I må også hente styrke i håbet om andre børn, de af jer der endnu har alderen til at avle børn; for i familierne vil de nye børn kunne få nogle til at glemme dem der ikke lever, og byen vil det bringe gavn på to måder: Dels ved at den ikke bliver affolket, og dels ved den sikkerhed der skabes; man kan nemlig ikke tænke sig at folk, der ikke løber samme risiko som andre ved at sætte også deres børn på spil, træffer rimelige og retfærdige politiske beslutninger. – Og I der ikke er unge længere, regn I jer som gevinst at I har været lykkelige i det meste af jeres liv, og at jeres liv nu vil blive kort, og lad disse mænds ry lette jeres byrde. Thi æren er det eneste der ikke ældes, og i den alder hvor man ikke kan gøre nytte har man ikke, som nogle påstår, mest glæde af at tage gevinster hjem, men af at nyde ære.

45. Og jer, disse mænds børn eller brødre som er her tilstede, den kappestrid der venter jer forudser jeg bliver stor, da alle plejer at prise den der ikke lever, og hvis I viser et mod udover det sædvanlige, kan I til nød blive regnet, ikke for deres lige, men for næsten lige så gode. For de levende rammes af jævnbyrdige modstanderes misundelse, men de der ikke står i vejen for nogen holdes i ære med en sympati der skyl-

des at de ikke er nogens modstandere i en kappestrid. – Hvis jeg også skal sige et ord om ædle egenskaber hos kvinder, de kvinder som nu bliver enker, vil jeg samle det hele i et kort råd: Stor er jeres berømmelse, hvis I ikke fornædtrer den natur der er jeres, og stor er dens berømmelse som der går mindst ry af blandt mænd, enten for det gode eller for det dadelværdige.

46. Jeg har nu i ord efter loven sagt hvad jeg havde at sige til deane lejlighed, og i gerning har de døde allerede fået en del af deres hæder med denne begravelsesceremoni, og hvad resten angår, vil byen offentligt afholde udgifterne til deres børn fra nu af til de bliver voxne unge mænd og hermed udsætte en nyttig sejrpris for en sådan strid, både til de døde her og til de efterladte; for det folk der har de største kamppriser for ædel dåd, det har også de ædleste borgere. Bring nu klagen til ende, hver over jeres egne, og gå så bort.“

47. Sådan foregik begravelsen denne vinter; og da vinteren var omme, sluttede det første år af denne krig. Strax ved sommerens begyndelse [430] gjorde peloponnesierne og deres forbundsfæller med $\frac{2}{3}$ af deres styrke, ligesom første gang, indfald i Attika under anførsel af lakedaimoniernes konge Archidamos, Zeuxidamos' søn, og de satte sig fast og hærgede landet. Og få dage efter at de var ankommet til Attika begyndte de første tilfælde af sygdommen at optræde blandt attherne; det sagdes nok, at den også i tidligere tider var brudt ud mange steder, i og omkring Lemnos og andetsteds, men en så voldsom epidemi og en så stor dødelighed erindredes ikke nogetsteds. Lægerne kunde nemlig ikke hjælpe, da de behandlede sygdommen for første gang og ikke kendte den – tværtimod var der størst dødelighed blandt lægerne selv, fordi de jo var mest i kontakt med den – og heller ingen anden menneskelig kunst kunde hjælpe; og alle bønner i templer, alle henvendelser til orakler og lignende var frugtesløse, og tilsidst opgav man det og bukkede under for ulykken. 48. Sygdommen begyndte, siges det, i Æthiopien syd for Ægypten, og bredte sig dernæst til Ægypten, Afrika og størstedelen af Perserriket. Til Athen kom den pludseligt; først angreb den folk i Piræus, hvad der endog fik dem til at påstå at det var peloponnesierne der havde forgiftet vandet i reservoirerne (der var nemlig endnu ikke rindende vand i Piræus). Siden bredte sygdommen sig til byen inde i landet, og nu tog dødeligheden vold-

somt til. For mig kan enhver efter sin indsigt, både læger og lægfolk, udtale sig om dette fænomen, om den sandsynlige årsag til dets opståen og om de grunde han anser for vægtige nok til at have kunnet forårsage en så omfattende katastrofe; jeg vil kun udtale mig om sygdommens karakter, og da jeg selv har haft den og selv har set andre lide af den, vil jeg redegøre for de symptomer på grundlag af hvilke man, for det tilfælde at den engang igen skulde bryde ud, lettest kan få nogen forhåndsviden og ikke stå uforstående overfor den.

49. Alle var enige om at det pågældende år var ganske usædvanlig fattigt på andre sygdomme; men de enkelte der i forvejen fejlede noget endte alle med at få denne sygdom. De øvrige blev angrebet uden synlig årsag og uden varsel, mens de var raske, først af voldsomme hedeanfald i hovedet og rødme og brænden om øjnene; de indvendige dele, svælget og tungen, blev strax blodrøde, og åndedrættet var unormalt og ildelugtende. De næste symptomer var nysen og dårlig hals, og inden længe vandrede lidelsen ned i brystet ledsaget af voldsom hoste; og når den satte sig fast i hjerteregionen, bevirkede den kvalme, og der indtrådte alle de af lægerne navngivne arter af galdeopkastninger, forbundet med stor smerte. Hos de fleste kom der muskelsammentrækninger uden påfølgende opkastning, som gav voldsomme konvulsioner; denne tilstand indtraf hos nogle når opkastningerne var taget af, hos andre endda langt senere. Ved ydre berøring følte legemet ikke særlig ophedet, og det var heller ikke blegt men rødligt og blyfarvet, med udslet af små blærer og sår; men den indvendige feber var så voldsom at patienterne ikke kunde tåle berøringen af selv meget lette kapper og linned men kun kunde være nøgne, og at de allerhelst vilde kaste sig i koldt vand. Det var der også mange af dem man ikke tog vare på der virkelig gjorde: De kastede sig i reservoierne, plaget af deres uslukkelige tørst; men deres tilstand var uændret, hvadenten de drak mere eller mindre. Og umuligheden af at finde hvile og søvn vedvarede under hele forløbet. Sålænge sygdommens kraft var uformindsket, tæredes legemet ikke hen men modstod forbavsende nok smerterne. Som følge heraf havde de af patienterne – det var de fleste – som døde af den indvendige feberbrand den niende eller syvende dag, endnu nogen styrke tilbage; hos dem der overlevede gik sygdommen ned i underlivet, hvor der opstod voldsomme

blødninger ledsaget af tyndtflydende diarrhoe, som bevirkede at de fleste senere døde af afkræftelse. Efter først at have sat sig i hovedet begyndte sygdommen nemlig oppefra og gik gennem hele kroppen. Og den der overlevede de alvorligste faser, fik i alt fald på extremiteterne symptomer på sygdommens angreb: Den ramte kønsdelene, hænderne og fødderne, og mange af de overlevende mistede dem, nogle også øjnene. Andre blev grebet af totalt hukommelsestab såsnart de var kommet op igen, og kendte hverken sig selv eller deres familie. 50. Sygdommen var af en art der overgår beskrivelse, og den angreb i alle henseender sine ofre hårdere end mennesker kan bære. At den var noget andet end det man var vant til afslørede sig særlig tydeligt deri, at de dyr og fugle som æder menneskelig trods mængden af ubegravede enten ikke nærmede sig dem eller døde når de havde spist af dem. Det fremgår af at den slags fugle tydeligvis forsvandt og overhovedet ikke lod sig se, heller ikke omkring ligene, medens hundene frembød bedre mulighed for iagttagelse af resultaterne, fordi de var husdyr.

51. Jeg har her udeladt mange urimelige beretninger om hvad der tilstødte enkelte personer af særlig mærkværdig art i forhold til andre; i almindelighed ytrede sygdommen sig som jeg har beskrevet. Og der var ingen af de normale sygdomme der gjorde sig gældende på samme tid; de få tilfælde der forekom udviklede sig til tilfælde af den. Nogle døde uden pleje, andre under den mest omhyggelige behandling; der dukkede så at sige intet enkelt lægemiddel op som man kunde give som kur: hvad der havde hjulpet een skadede en anden; og ingen konstitution, stærk eller svag, viste sig modstandsdygtig mod sygdommen, som greb dem alle uanset alle former for behandling. Men det frygteligste ved hele denne katastrofe var selvopgivelsen hos dem der mærkede at de var syge og som strax gav sig håbløsheden i vold og sjæleligt meget mere end legemligt afskrev sig selv uden modstand, og det at den ene fik sygdommen i sig ved at pleje den anden, så de døde som kvæg; det var dette der skabte den største dødelighed. For når folk af frygt ikke turde komme hinanden nær, lå de og døde alene, og mange huse blev tomme af mangel på folk der vilde pleje de syge; men når de kom hinanden nær døde de, navnlig de der gerne vilde gøre en god gerning og af skam ikke skåned sig selv men gik ind til deres venner; det skete

nemlig at selv de nærmeste under tryk af de mange ulykkelige hændelser tilsidst blev trætte, endog af at synge klager over dem der døde. De der var sluppet med livet kunde dog føle mere deltagelse for de døende og lidende, fordi de vidste hvad der vilde ske og nu selv følte sig trygge; sygdommen ramte nemlig ikke den samme to gange, i alt fald ikke med dødelig udgang. De andre priste dem lykkelige, og selv nærede de i deres øjeblikkelige overvættes glæde et forfængeligt fremtidshåb om at de nok heller ikke nogensinde vilde dø af nogen anden sygdom.

52. Foruden de lidelser de havde i forvejen voldte sammenhobningen i byen af folk fra landdistrikterne dem yderligere trængsler, der ikke var mindre for tilflytterne selv. For da de ikke havde huse men boede i småhytter i kvælende sommervarme, bevirkede sygdommens rasen fuldstændigt kaos, med døde og døende liggende oven i hinanden og rullende på gaderne og halvdøde mennesker tørstende efter vand rundt om alle kilderne. Og helligdommene hvor de havde slået telte op var fulde af lig: Folk lå og døde dér, lige glade med hvad de skyldte både guder og mennesker, overmandet som de var af katastrofen og uden at kunne se nogen udvej. Og alle tidligere håndhævede regler for begravelse opløstes i forvirring; hver begravede som han bedst kunde. Mange greb til uanstændige begravelsesmåder fordi talrige foregående dødsfald i deres husstand havde berøvet dem det de skulde bruge dertil: Folk lagde deres egne døde på andres ligbål inden de var stablet færdige og satte så ild til, og medens én lå og brændte smed andre den de kom med ovenpå og gik så deres vej.

53. Også i andre retninger indledte sygdommen lovløse tilstande i alvorligt omfang i Athen. Folk havde nemlig lettere ved at overvinde deres tidligere hæmninger og gøre hvad de havde lyst til, når de så hvor hurtigt skæbnen vexlede, både for de rige der døde med eet slag, og for dem der før intet havde men nu pludselig ejede det de andre havde haft. Derfor regnede de både livet og pengene for noget de kun havde i dag, og mente de måtte bruge deres midler hurtigt til at skaffe sig en glad stund. Og ingen mandede sig op til at underkaste sig de gener der var forbundet med tidligere anerkendte goder, da han anså det for uvist om han døde inden han nåede frem til dem; det der bragte nydelsen med det samme eller på en hvilken som helst måde fremmede

den, blev nu betragtet som både godt og nyttigt. Ingen gudsfrygt og ingen menneskelov holdt dem tilbage: Om man respekterede guderne eller ikke regnede de for lige meget, da de så hvordan alle døde lige ynkeligt; og ingen ventede at leve så længe at han kunde retsforfølges og lide straf for sine lovovertrædelser; den straf de allerede var idømt var jo en langt større trusel, og før den blev exsekveret syntes de det var rimeligt at få noget ud af livet.

54. Sådan var den ulykke der ramte athenerne, så de var under dobbelt tryk af folkedøden indenfor murene og landets hærgning udenfor. Og som man kan forestille sig, kom de i deres nød også i tanker om et orakelvers, som de ældre påstod var blevet forkyndt for længe siden, og som lød: „Krig skal komme fra dorernes land og sot i dens følge“. Der opstod nu uenighed blandt folk, fordi det blev hævdet at verset oprindelig ikke havde indeholdt ordet „sot“, men derimod „sult“; men som rimeligt var i den herskende situation, sejrede den anskuelse at „sot“ var den autentiske formulering: Folk harmoniserede deres erindring med deres oplevelser. Ja, hvis athenerne engang skulde komme ud for en anden krig med dorerne efter denne, og der så indtræffer sult, vil de rimeligvis give verset den udformning. De der vidste om det, huskede også orakelsvaret til lakedaimonierne, der havde spurgt guden om de skulde gå i krig og havde fået det svar, at hvis de førte krigen af al deres magt vilde de sejre, og at guden selv vilde bistå dem. Om orakelsvaret skønnede man jo så, at begivenhederne svarede dertil; i alt fald var det strax efter peloponnesiernes invasion at sygdommen begyndte, og den kom ikke til Peloponnes i noget nævneværdigt omfang men hjemsøgte især Athen, sidenhen også de folkerigeste af de øvrige byer. – Sådan gik det til med sygdommen.